

УДК 373.033 (4-01)

Я.А. СЛАВСЬКА,

*кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровської консерваторії імені М. Глінки*

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Проаналізовано досвід еколого-естетичного виховання учнівської молоді України в другій половині ХХ – на початку ХХІ століть. Здійснено педагогічний аналіз тенденцій шкільної еколого-естетичної освіти, визначено основні етапи її розвитку; здійснено науково-теоретичне обґрунтування сучасної парадигми еколого-естетичного виховання молоді. Виявлено загальні тенденції у визначенні теоретико-методологічних засад еколого-естетичного виховання молоді; визначено основні підходи до диференціації еколого-естетичного виховання за функціональними ознаками відповідно до періодизації природоохоронного руху. Висвітлено педагогічні умови, форми і методи еколого-естетичного виховання учнівської молоді.

Ключові слова: еколого-естетичне виховання, екологічна освіта, учнівська молодь, педагогічні умови, педагогічні методи.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Провідна думка вчених акцентується на тому, що вирішення екологічних проблем має підтвердити інтелектуальну зрілість людини, її готовність до високого рівня самовиявлення задля збереження життя і задоволення культурно-естетичних потреб. Формування екологічної культури у широких верств населення є загальновизнаною домінантою в сучасному екологічному русі різних країн, у тому числі України. У зв'язку з цим особливого значення набувають духовно-моральні імперативи, покликані здійснювати облагороджуючий вплив на людину, виховувати її в дусі гуманістичних ідеалів і цінностей, прищеплювати почуття відповідальності за прийняті рішення щодо довкілля. Центральне місце при цьому відводиться школі як загальноосвітньому закладу, в якому отримує підготовку до життя переважна більшість молоді шкільного віку. Саме тут створені більш сприятливі умови для здійснення тривалого педагогічного впливу на молоде покоління в дусі сучасної еколого-естетичної парадигми.

В обраному для дослідження геостратегічному просторі Україна має значний досвід і усталені традиції вирішення педагогічних проблем довкілля, продуктивного взаємообміну думками, ідеями, науковими і практичними результатами. Певні досягнення з тієї чи іншої еколого-педагогічної проблематики окремо взятої країни, якщо вони отримують визнання у фахівців, набувають поширення, перетворюючись на тенденцію.

Ідентичність екологічних проблем та підходів до їх розв'язання, реальні заходи щодо створення єдиного освітнього простору, в якому екологічна освіта посідає чільне місце, створюють сприятливі умови для інтеграційних процесів у цій галузі педагогічної теорії і практики, ініціюють появу загальних тенденцій її розвитку. Оскільки Україна обрала шлях до входження у європейський і світовий економічний і культурний простір, в якому освіта набуває все більшого значення, то узагальнення досвіду з еколого-естетичного виховання стає доцільним.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Історіографія наукових досліджень свідчить, що питання використання еколого-

естетичного виховання у формуванні в молодого покоління гуманістичних ідеалів і цінностей має давню традицію і знаходило відображення у філософських та педагогічних концепціях багатьох мислителів різних історичних епох і народів, у тому числі української психолого-педагогічної школи (Л.С. Виготський).

Погляди українських науковців мали значний вплив на формування еколого-естетичного виховання як нового напрямку педагогічної теорії і практики. Досліджено, зокрема, формування естетичних почуттів та екологічної культури у школярів засобами мистецтва [1; 3], естетичного ставлення до природи [5, с. 8], розвиток геоecологічної освіти [4, с. 7], екологічне та естетичне виховання у вищих навчальних закладах [6; 7], формування естетико-екологічної культури майбутнього вчителя [2, с. 6].

Незважаючи на вже виконані дослідження з проблем шкільної екологічної освіти в Україні, всі вони зосереджені переважно на вивченні та аналізі досвіду, що не виходив за межі педагогічного країнознавства. Виняток становить дослідження В.В. Червонецького [12, с. 10], в якому розглядаються тенденції розвитку екологічної освіти в школах провідних країн Європи. Разом з тим виконане дослідження присвячене лише загальним тенденціям розвитку шкільної екологічної освіти, виховання молоді. У ньому здебільшого проведено узагальнення педагогічного досвіду й виявлення загальних еволюційних процесів, що відбуваються в екологічній освіті молодого покоління у школах країн євроатлантичного регіону, якому Україна відводить пріоритетну роль у міжнародному співробітництві. Автор зазначає, що виникло протиріччя між потребою у наявності науково виважених даних щодо інтеграційних процесів, які відбуваються в шкільній екологічній освіті, їх відображення у вітчизняній педагогічній науці й практиці з проблем сучасної екології та естетики.

Мета статті полягає у тому, щоб проаналізувати стан і визначити загальні тенденції розвитку еколого-естетичного виховання молоді України та узагальнити практичний досвід підготовки молодого покоління до розв'язання екологічних проблем, який слугуватиме вдосконаленню даної галузі педагогічної теорії і практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідною концептуальною ідеєю дослідження є положення про те, що еколого-естетичне виховання молоді України, починаючи з 70-х років ХХ століття й до сьогодення, становить одну із найбільш пріоритетних гуманітарних галузей як на глобальному, так і на макрорегіональному рівнях, оскільки з ним пов'язується докорінна переорієнтація свідомості людини щодо взаємовідносин із природою (з егоцентристських на природоцентриські), формування еколого-естетичної культури. Особлива увага приділяється ґрунтовному еколого-естетичному вихованню молодого покоління як майбутнього людства, здатного гармонізувати взаємовідносини з навколишнім середовищем. У зв'язку з цим посилюється роль школи і позашкільних закладів освіти в еколого-естетичному вихованні молоді. Це, в свою чергу, ініціює створення системи еколого-естетичного виховання, яка б забезпечувала його повномірне здійснення. Зважаючи на той факт, що саме на теренах України відбуваються масштабні інтеграційні процеси, в тому числі й на освітянській ниві, в яких важливу конгрегаційну роль відіграє еколого-естетичне виховання, ми зосередили увагу на вивченні стану та визначенні загальних тенденцій, що мають місце в теорії і практиці цього напрямку шкільного виховання.

На підставі аналізу міжнародних і національних документів і матеріалів, монографічних видань і публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячених проблемам шкільного еколого-естетичного виховання; творчого спілкування з науковцями і освітянами, була розроблена концепція нашого дослідження. Її положення ґрунтуються на висновках і рекомендаціях міжнародних конгресів і форумів, регіональних і національних конференцій з екологічної освіти, провідних ідей і концептах соціальної і педагогічної екології, філософії освіти, філософії виховання, порівняльної педагогіки, загальної теорії педагогіки, історії педагогіки, соціальної педагогіки, вікової та педагогічної психології, загальної психології, сучасних національних систем загальної та екологічної освіти, вчення про біосферу і ноосферу, новітніх досліджень у галузі інвайроменталістики, комплексної екології, природознавства, філософії життя, філософії існування, філософії цілісності.

Комплексний, багатофункціональний характер досліджуваної проблеми дозволяє реалізувати провідну ідею за умови системного підходу до визначеної концепції дослідження.

Концептуально дослідження включає такі поняття, які сприяють реалізації провідної ідеї:

1. Методологічні обґрунтування шкільного еколого-естетичного виховання молоді України базуються на ідеях комплексної екології та вчення про біосферу і ноосферу, які, за визначенням фахівців (вітчизняних і зарубіжних), найбільше відповідають сучасним уявленням про природу і людину, їх взаємовідносини, причини виникнення екологічної кризи, умови і засоби її подолання, перспективи людства на осяжне і віддалене майбутнє. Ідентичність методів наукового пізнання й осмислення актуальних проблем довілля забезпечує тотожність їх відображення в теорії і практиці еколого-естетичного виховання.

2. У визначенні теоретичних основ еколого-естетичного виховання важливу роль відіграють рішення й рекомендації міжнародних форумів, конгресів і семінарів, що проходять під егідою ЮНЕСКО та інших спеціалізованих структур ООН, а також прийняті на них стратегії і плани розвитку цієї галузі педагогічної науки і шкільної практики. Врахування напрацьованого спільними зусиллями понятійного апарату, визначення мети, керівних ідей і положень, підходів до організації та відображення змісту еколого-естетичного виховання молоді України в навчальному процесі школи сприяє узгодженості позицій щодо напрямів розвитку цієї галузі педагогічної теорії та шкільної практики, ініціюють появу загальних тенденцій в ній.

3. Виділення цих тенденцій дає можливість зосередити увагу на певному відтинку історичного часу розвитку шкільного еколого-естетичного виховання молоді України (друга половина ХХ століття), а також розглянути і проаналізувати його з точки зору усталеності та продукування нових ідей (початок ХХІ століття).

4. Узагальнення досвіду еколого-естетичного виховання молоді України та врахування виявлених загальних тенденцій має сприяти подальшому розвитку і вдосконаленню цього напрямку освітньої діяльності.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють переважно другу половину ХХ століття, період активного зростання педагогічного руху на захист природного довкілля, спрямованого на гармонізацію та естетизацію відносин між людиною і природою. Сьогодні завдяки зусиллям педагогічної громадськості багатьох країн рух оформився в нову галузь педагогічної теорії і практики – еколого-естетичне виховання, яке здійснює значний вплив на формування свідомості та культури молоді. При цьому особлива увага звертається на підростаче покоління, яке має бути підготовлене до розв'язання екологічних проблем, створення екологічно безпечних умов життя. Шкільні заклади освіти визнаються основними центрами масової еколого-естетичної підготовки молоді. Це засвідчують міжнародні конференції з екологічної освіти, що періодично проводяться, починаючи з 70-х рр. ХХ століття до сьогодні.

Загальна методологія дослідження базується на провідних принципах діалектики та детермінізму (перший відображає взаємообумовлений і суперечливий розвиток взаємовідносин людини з природою, пошук шляхів до гармонізації цих відносин, другий розкриває об'єктивну причинну зумовленість виникнення глобальної екологічної кризи та запровадження ефективних засобів її подолання, до яких належить еколого-естетичне виховання); теорії наукового пізнання, філософських положеннях про взаємозв'язок між процесами навчання та виховання, системному підході до цілісних педагогічних процесів і явищ, аксіологічних положеннях про універсальну цінність природи та її вплив на розвиток емоційно-почуттєвої й інтелектуальної сфер психіки особистості, формування еколого-естетичної культури, конкретно-науковому принципі історизму, що дає змогу дослідити становлення і розвиток еколого-естетичної освіти.

Методологічне значення мають принципи і методи системного підходу до пізнання, які передбачають взаємопов'язаність, взаємозумовленість, цілісність явищ об'єктивної дійсності в комплексі соціальних систем (економіки, політики, культури, цивілізації тощо); концепціях гуманізації взаємовідносин у системі «людина-суспільство-природа», в числі яких вчення про біосферу і ноосферу посідає центральне місце. У ньому переконливо обґрунтовується природна закономірність переходу біофізичного середовища в ноосферний стан – царство розумної організації відносин людини з природою, де інтелектуальна й практична діяльність людини визначається духовно-моральними імперативами, що забезпечує їх гар-

монійну єдність, сприяє розвитку високих гуманістичних якостей, почуття стурбованості й відповідальності за наслідки природокористування.

Висновки. Теоретичне значення обраної теми дослідження полягає у тому, що вперше виявлено умови, котрі ініціювали появу і розвиток еколого-естетичного виховання на терені України в другій половині ХХ – на початку ХХІ століть; здійснено історико-педагогічний аналіз тенденцій шкільного еколого-естетичного виховання, визначено основні етапи його розвитку; здійснено науково-теоретичне обґрунтування сучасної парадигми еколого-естетичного виховання; виявлено загальні тенденції у визначенні теоретико-методологічних засад еколого-естетичного виховання молоді України; визначено основні підходи до диференціації еколого-естетичного виховання за функціональними ознаками відповідно до періодизації природо-захисного руху; узагальнено досвід відображення еколого-естетичного компонента в змісті виховної роботи школи; показано шляхи удосконалення та підвищення якості еколого-естетичної підготовки учнівської молоді.

Перспективи подальших розвідок полягають у визначенні й аналізі філософських і методологічних засад еколого-естетичного виховання; ролі України в активізації міжнародного співробітництва та розвитку еколого-естетичних ідей і поглядів у самостійну галузь педагогічної науки і практики, ґрунтовному висвітленні системи еколого-естетичного виховання молодого покоління, характеристик її понятійного апарату, підходів до цілепокладання та конструювання змісту шкільного еколого-естетичного виховання, виявленні ефективних способів формування еколого-естетичної свідомості та виховання еколого-естетичної культури у школярів, прищеплення їм потреби самовдосконалення особистісних якостей щодо відносин з природою.

Список використаних джерел

1. Горобець Н. Формування естетичних почуттів у молодших школярів засобами мистецтва / Н. Горобець // Рідна школа. – 1999. – № 11. – С. 46–49.
2. Котенева И.С. Формирование эстетико-экологической культуры будущего учителя средствами искусства: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Котенева Ирина Сергеевна. – Луганськ: СНУ, 1996. – 260 с.
3. Павленко І.Г. Формування екологічної культури молодших школярів засобами мистецтва: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Павленко Ірина Григорівна. – Луганськ: СНУ, 2002. – 280 с.
4. Плахотник О.В. Розвиток геоecологічної освіти в Україні: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / О.В. Плахотник. – Київ: КНУ, 2008. – 460 с.
5. Тарасенко Г.С. Формирование у младших школьников эстетического отношения к природе: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Тарасенко Галина Сергеевна. – Вінниця: ВНУ, 2003. – 250 с.
6. Червонецький В.В. Загальні тенденції розвитку шкільної екологічної освіти в країнах євроатлантичного регіону у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Червонецький Володимир В'ячеславович. – Луганськ: ЛНУ, 2007. – 489 с.
7. Шевченко Г.П. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах України в сучасний період / Г.П. Шевченко, Х.М. Джабер. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. – 208 с.

References

1. Gorobets', N. (1999). *Formuvann'ja estetich'nih pothuttiv u molodshih shkol'jariv zasobamy mysteztva* [Forming of aesthetic feelings in junior schoolchildren by means of art]. *Rydna shkola* [Mother School], no. 11, pp. 46-49. (In Ukrainian).
2. Koteneva, I.S. (1996). *Formirovaniye estetiko-ekologicheskoy kul'tury budushego uchitel'ja sredstvamy iskusstva*. Dis. Cand. ped. nauk [Forming of aesthetic-ecological culture to future teacher by means of art. Cand. ped. sci. diss]. Lugansk, Slavyansk National University Press, 260 p. (In Russian).
3. Pavlenko, I.G. (2002). *Formuvann'ja ekologichnoji kul'tury molodshih shkol'jariv zasobamy mysteztva*. Dis. Cand. ped. nauk [The formation of junior pupils' ecological culture by means of art. Cand. ped. sci. diss]. Lugansk, Slavyansk National University Press, 280 p. (In Ukrainian).

4. Plahotnik, O.B. (2008). *Rozvytok geoekologitch'noji osvity v Ukrainy*. Dis. dokt. ped. nauk [The development of the geoecological education in Ukraine. Dr. ped. sci. diss.]. Kyiv, KNU Press, 460 p. (In Ukrainian).

5. Tarasenko, G.S. (2003). *Formirovaniye u mladshyih shkol'nykov estetytcheskogo otnosheniya k pryrod'e*. Dis. Ms. ped. nauk [Forming of aesthetic attitude toward nature for junior schoolboys. Cand. ped. sci. diss.]. Vinnytsa, Vinnytsa National University Press, 250 p. (In Russian).

6. Chervonetsky, V.V. (2007). *Zagal'ni tendenciji rozvitku shkil'noji ekologichnoji osviti v krajinah jevroatlantichnogo regionu u drugij polovini XX-na pochatku XXI stolit'*. Dis. dokt. ped. nauk [General progress of school ecological education trends in the countries of Euro Atlantic region in the second half of 20th – beginning of 21st ages. Dr. ped. sci. diss.]. Lugansk, LNU Press, 489 p.

7. Shevchenko, G.P., Dchaber, H.M. (2004). *Estetichne vihovann'ja u vischih navchal'nich zakladah Ukraini v suchasnij period* [Aesthetic education in the institutes of higher education in Ukraine in a current period]. Lugansk: SNU named after V.Dal' Publ., 208 p.

Проанализирован опыт эколого-эстетического воспитания молодежи Украины во второй половине XX – в начале XXI веков. Осуществлен педагогический анализ тенденций школьного экологического образования, определены основные этапы его развития; осуществлено научно-теоретическое обоснование современной парадигмы эколого-эстетического воспитания молодежи. Выявлены общие тенденции в определении теоретико-методологических основ эколого-эстетического воспитания молодежи; определены основные подходы к дифференциации эколого-эстетического воспитания по функциональным признакам соответственно периодизации природо-охранного движения.

Ключевые слова: эколого-эстетическое воспитание, экологическое образование, учащаяся молодежь, педагогические условия, педагогические методы.

The conditions that initiated occurrence and development of ecological-aesthetic education of youth in Ukraine in the second half of the 20th – beginning of the 21st century were determined. The historical-educational analysis of tendencies in school ecological-aesthetic education and major stages of its development was made. The scientific-theoretical argumentation of modern paradigm of ecological-aesthetic education of youth in Ukraine was provided. On the basis of systemic analysis, common tendencies in determination of theoretical-methodological basis of ecological-aesthetic education of youth in Ukraine were revealed. Major approaches towards differentiation of ecological-aesthetic education by functional characteristics in accordance with periods of nature-protecting movement in Ukraine were determined.

Key words: ecological-aesthetic upbringing, ecological education, students, pedagogical conditions, pedagogical methods.

Одержано 5.02.2016.